

återge *futharken*, men i båda fallen ha runraderna blivit ofullständiga och runornas inbördes ordning bristfälligt. I Färedsinskriften saknas en l-runa som borde ha haft sin plats före eller efter 14 m. — Klockan undersöktes först av M. Åmark, och resultatet meddelades O. v. Friesen, som noterar inskriften i sina efterlämnade anteckningar, dock utan närmare reflexioner.

Futharkens förekomst på runklockorna i Färed och Älgårås (Vg 206) samt de omgjutna klockorna i Odensåker (Vg 205) och Segerstad (Vg 218) har sin motsvarighet i alfabetinskrifter med majuskler såväl som gotiska minuskler på medeltida svenska klockor. Det är känt att romersk-katolsk praxis i sådana alfabetinskrifter såg ett verksamt skyddsmedel. Att runraden har tillagts samma kraftgivande egenskaper är icke förvånansvärt. Sätillvida ha gjutarens förhoppningar heller icke kommit på skam, som den lilla Färedsklockan ännu efter mer än sjuhundra års trogen tjänst har förmått hävda sin värdighet av kyrkans stor-klocka.

Färedsklockan anses vara utförd i en mycket ålderdomlig klockgjutningsteknik, »på lot» (se M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor*, 1960, s. 208 och där åberopad expertis av L. M. Holmbäck). Den kan dateras till 1200-talets förra hälft (se Vg 206 Älgårås).

204. Götlunda sn, kyrkan. Nu i Västergötlands museum, Skara

Pl. 162, 166

Litteratur: L 1939, T 55. J. Wollin, Brev t. Antikvitetsarkivet ⁷/₁₁ 1750, Arkivets (C. R. Berch) svar t. Wollin ¹⁴/₁₂ 1750 (båda handl. i J. Peringskiöld, *Monumenta* 9, KB); A. Luth, *Beskrifning öfver Flistads församling i Wester-Götland* (i *Den Nya Swenska Mercurius* 1761), s. 411f.; P. Tegnæus, *Beskrifning öfver Flistads församling år 1784* (hs i Flistads kyrkoarkiv, avskr. i ATA); Th. Ljunggren, *Anteckning i KB Fm 26a*, s. 21f., Brev t. P. Tham ⁸/₈ 1800 (ATA); P. E. Lindskog, *En korrekt beskrifning om Skara stift* 4 (1814), s. 75; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 164; G. Brusewitz, *Westergötland* 1861, s. 83f. (ATA), i *Svensk Månadsskrift* 1 (1864), s. 386; P. A. Sæve, *Berättelse* 1862, s. 134 (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 133); K. Torin, Brev t. P. A. Sæve ⁵/₉ 1875 (VFA); G. Stephens i T 55; A. L. Romdahl i *Fornvännen* 1914, s. 242f.; O. v. Friesen, *Anteckningar* ¹⁷/₃ 1919 (i *Ant.bok* 9, s. 32, UUB); E. Fischer, *Västergötlands kyrkliga konst* (1920), s. 154; C. R. af Ugglas, *Äldre kyrklig konst från västra Sverige* (i Jubileumsutställningen i Göteborg 1923, *Vägledning*), s. 81; E. Wrangel, *Konstnärligt järnsmede från den äldre medeltiden i Småland* (i *Tidskrift för konstvetenskap* 12, 1928), s. 86f.; H. Jungner, *Anteckningar* ²⁹/₆, ³/₈, ⁴/₈ 1933, ¹⁹/₇ 1938 (ATA), *Runinskriften på Götlundadörren i Skara museum* (i *Västergötlands Annonsblad* ¹⁵/₈ 1933); G. Ewald i *Barometern* ²⁰/₁ 1937; B. Hellner & S. Rooth, *Konstsmide* (1960), s. 35; H. Wideen, *Mikaël och draken* (i *Falbygden* 16, 1961, s. 268f.); B. Källgård, *Från flydda tider i Götlunda och Flistads församlingar* (1962), s. 17.

Äldre avbildningar: J. Hartling, *bläckteckning* 1671 (i Peringskiölds *Monumenta* 9, p. 27, kopia i J. G. Liljegren, *Fullständig Bantil* 5, nr 1939); Brusewitz, 2 *bläckteckningar* (i a.a. 1861); Sæve, *bläckteckning* (i a.a.); T 55 (återgiven i *Fornvännen* 1914, s. 241); H. Faith-Ell, *fotos* 1938 (ATA, ett återgivet på omslaget till Källgård a.a.).

I Skara museum förvaras med inv.nr 7567 en medeltida dörr med runinskrift, som har tillhört Götlunda kyrka.

Av den nuvarande kyrkan äro de västra delarna av långhuset samt tornrummets murar medeltida, medan de östligaste delarna av långhuset jämte koret ha tillkommit i samband med en ombyggnad av kyrkan 1671 efter en förödande brand 1670. Om dörrens placering i den gamla medeltidskyrkan vet man ingenting bestämt, men den har rimligen suttit i huvudportalen. J. Hartlings teckning av kyrkan i Peringskiölds *Monumenta* har synbarligen utförts omedelbart efter ombyggnaden; bilden av dörrbeslaget har rubriken »på Götlunda Kiörkedör j järn skriwitt», fig. 316. Kyrkan hade nu förutom huvudingången genom vapenhuset fått en kordörr. När borgmästare Jonas Wollin i Mariestad 1750 tillskriver Antikvitetsarkivet för att inhämta dess åsikt om den tolkning av inskriften »på Göthlunda sockens kyrkodörr i Flistads pastorat och Vassbo härad», som han samtidigt presenterar, preciseras icke dörrens funktion, varken före eller efter kyrkans ombyggnad. Icke heller Petrus Tegnæus har i sin *Beskrifning öfver Flistads församling år 1784* någon detaljuppgift av detta slag, när han nämner »den Runiska inscription, som finnes på kyrkodörren».

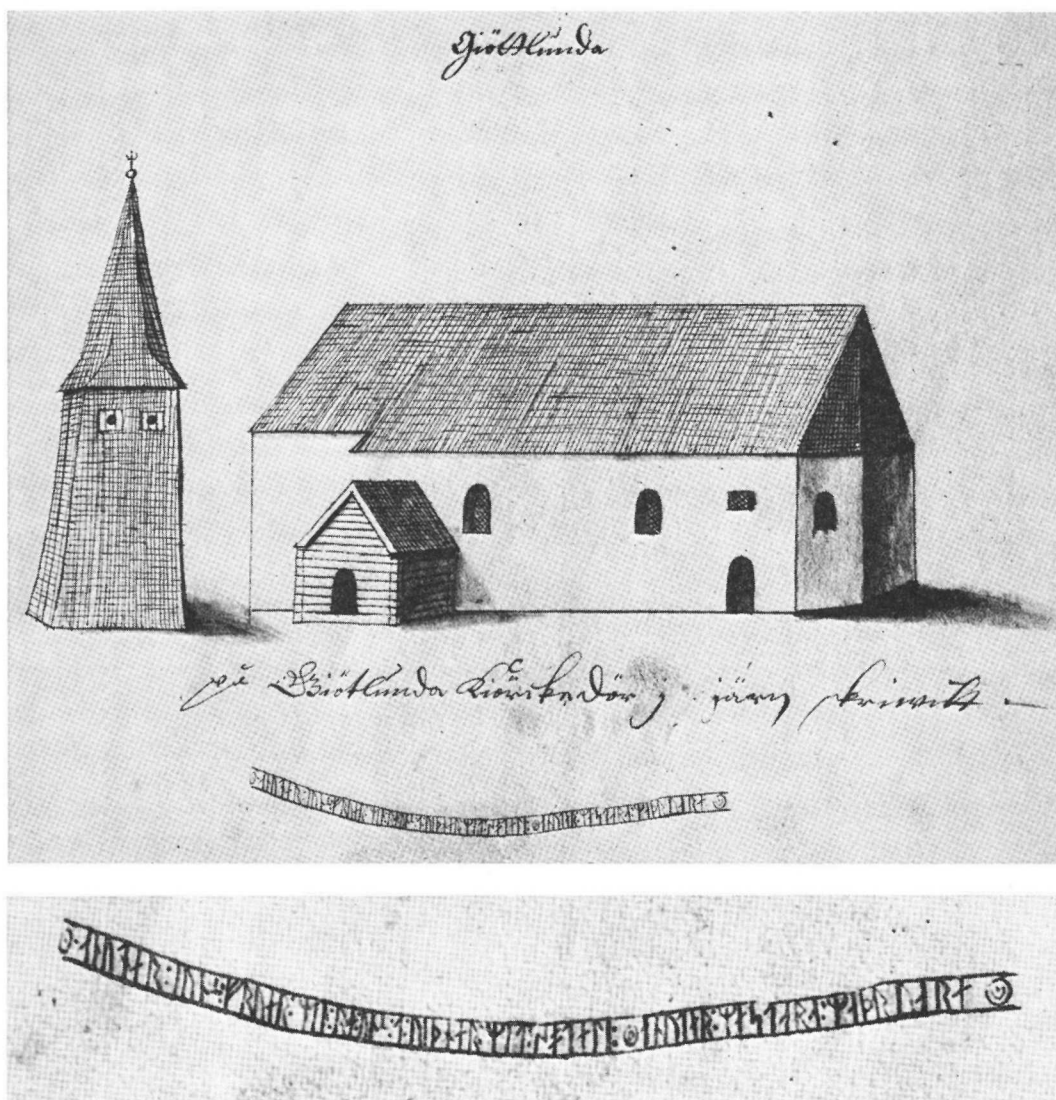

Fig. 316. Vg 204. Göthlunda sn, kyrkan. Efter teckning av J. Hartling 1671 i Peringskiölds Monumenta.

Th. Ljunggren inskränker sig också till den summariska bestämningen »på Göthlunda kyrkodörr», likaså J. G. Liljegren: »Göthlunda [kyrkodörr], å ett jern». Detsamma gäller också Brusewitz 1861. Denne har tydligen på ort och ställe förhört sig i ämnet och till svar fått sig meddelad en tradition, som har en förklarings-sägens karakteristiska innehåll. »Det är sägen i orten, att Göthlunda dörr förr hört till ett kloster (Capell), som stått i Snärfva-äng, bortåt Flistad, vester ut från Göthlunda kyrka. Sistnämnda kyrka skall förr ha varit belägen vid Lunna; men af en fru, som hetat Götha, blifvit flyttad dit, der den nu står, och deraf blifvit kallad 'Göthlunna'.» Det är i sina huvuddrag samma sägen, som relateras av prosten A. Luth i Flistad i hans redogörelse för runinskriften i *Den Nya Svenska Mercurius* 1761. Luths artikel bygger beträffande själva inskriften delvis på Wollins brevväxling med Antikvitetsarkivet men grundar sig givetvis också på självsyn. Här beskrives dörren som »Göthlunda nedre kyrkodörr». Samma uttryck återkommer hos P. E. Lindskog: »Göthlunda nedra kyrkodörr». När P. A. Säve sedan år 1862 uppmärksammade och tecknade av runinskriften på »kyrkodörren af våkkenaluset, utåt» bekräftas dörrens placering i vapenhuset. Och samma är förhållandet

när K. Torin (T 55) redogör för Västergötlands fornminnesförenings förvärv av dörren 1874: »Sedan, efter en nyligen företagen reparation af Götlunda kyrka, den gamla dörren i vapenhuset ej vidare kunde användas, har församlingen på framställning af Kyrkoherde S. O. Gallander bifallit, det denna dörr skulle för framtiden få förvaras bland Västergötlands Fornminnesförenings samlingar, dit den 1874 flyttades.» Såväl södra långhusportalen som vapenhuset är nu borta.

Dörren är av furu, 2,63 m hög och 1,34 m bred, med skrodade, bandformiga järnbeslag fästade på underlaget med nitar, som ha runda, kupiga huvuden. Innanför en stegformig ram av järnband är dörrens ornering horisontellt indelad i fem fält. I det översta av dessa fält finnas kedjeornament, trikvetrar, och andra ornament av symbolisk karaktär. I det andra fältet bildar bandformiga järnbeslag tre rundbågiga portar förbundna med varandra och med kanten meddels fyra spetsiga bågar. Antalet bågar blir sålunda sju. Under en av dem, den tredje från höger, står en 28,5 cm hög, profilställd mansfigur med krona på huvudet. I de övriga finnas hjärtformiga figurer. Det mellersta fältet domineras av ett par träd. Här sitter också, lodrätt placerad, järnskenan med runinskriften. I en ring och märla hänger en 42,5 cm lång järnten, ett alnmått. Det fjärde fältet uppfylls av också växtdekor, dessutom symbolornament samt en ringkedja. Det nedersta fältet delas av ett vertikalt band i två. I vinklarna mellan diagonalställda band finner man här växtornament samt rundlar. I det översta fältet samt den bård, som nedåt begränsar detta, sitta sammanlagt femton små järnringar.

Det runristade beslaget är 57 cm långt (=höjden av dörrens mellersta fält) och 2 cm brett, tjockleken 3 mm. Runorna äro 1,5 cm höga. Inskriften omges upptill och nedtill av en skrodad ramlinje, som löper 2 mm innanför beslagets kanter. Några tvärgående ramstreck vid inskriftens början och slut finnas däremot icke. Man kan också konstatera, att beslaget i sin helhet är bevarat och inskriften sålunda fullständig. Den är på det hela taget tydlig.

Inskrift:

anudær : iunc : fru : ær : min : ro : unz : at : uiphær : mit : sotali : i anudær : mæstara : maþr : uæra

»Anund (har gjort dörren). Jungfrun är min ro. ... Anund mästare ...»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar utan sk. I **a** har liksom övriga **a**-runor (38, 42, 52, 54, 56, 62) ensidig bst. Ensidig bst ha också samtliga **n**-runor (2, 9, 18, 22, 43). 4 **d** är liksom 45 **d** stungen på mitten av hst med ett kort tvärstreck. Alla **æ**-runor (5, 14, 30, 46, 49, 60) ha dubbelsidig bst; den vänstra delen av bst är förhållandevis kort i 5 **æ** och 14 **æ**, den högra däremot kort i 30 **æ** och 60 **æ**. Bst i **r**-runorna (6, 12, 15, 19, 31, 47, 53, 58, 61) når på mitten icke fram till hst. Sk efter 6 **r** består i likhet med övriga sk, utom sk efter 58 **r**, av två korta, lodräta streck. För 10 **c** och 23 **z**(?) begagnas samma runa; den har bst endast till vänster om hst (¹). 20 **o** har liksom 36 **o** tämligen korta, dubbelsidiga bistavar. 21 **u** är säker ehuru något vittrad i bistavens översta del. R. 23 har som ovan nämnts samma form som 10 **c**; här har dock runan, av textsammanhanget att döma, troligen sin andra vedertagna funktion, som tecken för **z**. Efter r. 23 finnas två små lodräta streck som i ett sk, ehuru förhållandevis långa. Metallens yta mellan dessa streck är ojäm; ett litet slag med mejseln spåras strax till vänster om det nedre strecket. Denna icke särdeles djupa linje har utseendet av en ensidig **a**-bst (¹); tecknet kan vara sk enbart eller en ofullständig **a**-runa; förmodligen ett bindetecken av sk + **a** (¹). R. 25 är **t** med ensidig bst; bst kan icke kombineras med det föregående tecknet till en **k**-runa. Övriga **t**-runor (34, 37, 51) ha också ensidig bst. Sk efter 25 **t** är tydligt. 28 **p** och 57 **p** ha vinklad bst. Avståndet mellan 28 **p** och 29 **h** är större än normalt; inga spår av sk. 35 **s** och 50 **s** äro spegelvända. R. 40 och 41 äro säkra **i**-runor; inga spår av bistavar eller stingning. Runföljden 35–40 **sotali** är fullkomligt klar. Omedelbart efter 41 **i** är en nit placerad. På andra sidan om niten följer 42 **a**. Mellan dessa runor har intet runtecken varit ristat. Sk efter 58 **r** består av ett tämligen långt lodrätt streck placerat förhållandevis högt i runbandet.

J. Hadorph (Hartlings teckning i Peringskiölds *Monumenta*): Före 1 **a** ett sk (•); r. 4 har mitt på hst ett litet kryss; sk saknas efter 13 **u**; tecknet 24 uppfattas som sk; 45 **t**; sk utelämnat efter 58 **r**; 60 **a**, 62 **æ**. — J.

Wollin: 10 **c** jämte sk samt r. 23 markeras som ett slags sk; 52 **æ**, 60 **h**. — A. Luth följer Wollin men utelämnar r. 41. — Th. Ljunggren: Före 1 **a** ett sk (:); tecknet 24 uppfattas som sk; sk efter 28 **p**; 30 **a**, 46 **a**, 49 **a**, 52 **æ**; efter 59 **u** följer en binderuna **ar** jämte sk (:). — J. G. Liljegren (L 1939): **: anudær : junkfru ær : min : ro : linst : uiphær : mit : sot ali-anutær-mæstær a : maþr suare**. Liljegrens källa är i första hand Hartlings teckning i Peringskiölds *Monumenta*. Hans hänvisning till en avteckning av J. H. Schröder har däremot icke kunnat verifieras och beror sannolikt på missförstånd. — G. Brusewitz: Tecknet 24 uppfattas som sk. — P. A. Sæve: 21–25 **lin--i**, 49 **a**, 56 **æ**. — K. Torins läsning (T 55; efter G. Stephens) överensstämmer med ovanstående utom beträffande tecknen 23–24, som suppleras **si**. — H. Jungner: Tecknet 24 uppfattas som sk, »möjligen ett försök till korrektur överst på nedre skiljetecknet». Beträffande r. 25 är Jungner osäker: »Ej **t**, då bist. ej är så skarp och rak som i sotali och mästaramaþr. Sål. bl. flagring?!»; »väl rostfläck, ordskillnads-tecken på båda sidor [om runan]», säger en annan notis av Jungner; 60 **æ** »felhuggning för **a**».

Om de äldre läsningarna sålunda till följd av ristningens tydlighet i stort sett överensstämmer sinsemellan och med den här framlagda, variera tolkningarna så mycket mera, och diskussionen står dessvärre ännu öppen. Tidigare tolkningar sakna i regel kommentar.

Den äldsta källan, J. Hartlings teckning 1671 i Peringskiölds *Monumenta*, har ingen uttydning. På en förfrågan från borgmästaren i Mariestad Jonas Wollin den 7/11 1750 hos »Wälborne respective Herrar, Hr Secreterare och antiquarius samt herrar assessores uti Riksens antiquitets archivo» erhåller Wollin translator Nils Wessmans läsning och översättning, daterad den 24/11 samma år: »anuntr : jungfru : er : min : ro : unni : uidher : mit : sot : alli : anuntr : mastera : madr : ug · ra · ... dät är : Anundr. Jungfru (Maria) är min ro och förnöijelse emot all sot och smitto. Mästaren Anund högg twärraden.» Att tolkningen icke gjorde anspråk på att vara slutgiltig, framgår av Antikvitetsarkivets eget missiv, där Wessman säges ha utfört sitt uppdrag »utan afsikt at wilja påtvinga någon sina gissningar: emedan uti en så mörk sak många andre explicationer skulle kunna finna rum.»

Mycket tveksam om innebörden är dåvarande kyrkoherden Th. Ljunggren, som till P. Tham den 8/8 1800 översänder en uppteckning »med försäkran, att hon är correct afskrefven ehuru jag föga kan inhämta hvad den gode Mästersmeden Anundr velat låta efterverlden veta, om icke att han älskat Guds moder, eller någon vacker flicka i Södra Vadsbo.» P. E. Lindskog nödgas ännu 1814 konstatera, att »oagadt alla gissningar, vet man dock intet hvad den skall betyda.» J. G. Liljegren (*Runlära*, 1832, s. 164) vågar synbarligen icke ge någon tydning. Han nöjer sig med en notis, att dörren är signerad: »Af inskriften ... finner man åtminstone mäster Anunds namn.»

G. Brusewitz (*Westergötland* 1861), som tidigast presenterar en praktiskt taget korrekt läsning, anser sig klar också över inskriftens innehåll: »Anunds jungfru är min ro, hon vittnar med sitt tal, att en mästare finnes i Anund.» Han fortsätter: »Med jungfrun menar han den konstrika dörren. Orden 'so tali' stå NB tillsammans och skulle kanske rätteligen varit 'so tali' eller 'sva tali'. Mig synes meningen både nätt, sinnrikt och poetiskt uttryckt.» I en artikel i *Svensk Månadsskrift* 1 (1864) uttalar han sig betydligt försiktigare: »På en jernrimsa, ungefär midt på dörren, löper en runskrift af helt och hållet profant innehåll, troligen afseende något för oss obekant förhållande, som rörde dörrens tillverkare enskildt.»

G. Stephens' och K. Torins förslag (T 55) innebär icke någon förbättring: »Jungfru Anund är min ro; hon sitter vid (bredvid) mitt sotali (min mästerdörr). I mäster Anund är man (herre, husbonde) af oss (är vår husbonde).»

O. v. Friesen har bara gjort en enkel notis om inskriften (1919). Han supplerar vissa smärre partier: »anu[n]dær . iunc . fru . ær . min . ro . un . (=hon?) s[ca]l . uiphær . mit . s[p]otali . i anu[n]dær . mæstara maþr . uæra» och frågar sig: »Är meningen att hon skall få försörjning vid det fattighärbärges ristaren stiftat?»

H. Jungner har ett tolkningsförslag i en tidningsartikel i *Västergötlands Annonssblad* 15/8 1933: »Anund (ristar detta). Jungfrun är min ro. Evigt ung övervinner hon min sotedd. Anund var mästare härå (d. v. s. prydd dörren).» Detta innebär ett avgjort framsteg. Inskriftspartiet med runföljden 1–20 är utan tvivel rätt uttytt med ordet 'jungfrun' i betydelsen den Heliga jungfrun, såsom redan Nils Wessman föreslagit.

Att Jungner dock icke har stannat för hela den ovanstående tydningen, framgår av några notat i anteckningsböckerna; tyvärr gå notiserna icke att reda.

Det är framför allt runföljderna 21–25 och 35–41 som ha inneburit svårigheter stora nog till att äventyra tolkningen av hela den sista satsen, eftersom i varje fall den första av dessa runföljder synes vara ett nyckelparti. Denna runföljd vållar bryderi redan ifråga om läsningen. R. 23 kan formellt läsas som **c** eller **z**, tecknet 24 som skiljetecken eller ett genom korrigering åstadkommet bindetecken **ā**, knappast som enbart **a**. Därmed stå fyra möjligheter öppna: 21–25 **unc:t**, **unz:t**, **unc:at**, **unz:at**. Den fjärde möjligheten förefaller inte helt otänkbar. I så fall skulle ristaren efter **unz** ha ristat ett vanligt skiljetecken. Ordskillnadstecken saknas eljest ingenstans i inskriften; sådana begagnas t. o. m. mellan sammansättningsleden i **iunc : fru** och **mæstara : maþr**. Efter skiljetecknet har 25 **t** ristats, varvid **a**-runan i ett **at** skulle ha uteglömts. Genom att till det föregående skiljetecknets nedre streck foga en **a**-bistav skulle ristaren ha sökt korrigera felet utan att offra skiljetecknet genom att utveckla detta till en normal **a**-runa, vilket hade varit lätt gjort. Ensam betraktad skulle runföljden 21–23 **unz** kunna svara mot pres. 3 sg. eller imp. 2 sg. av verbet *unnas* eller — med utelämnad **i**-runa — verbet *vinnas*, men sådana predikatsformer gå näppeligen att förena med inskriftens fortsättning. Runföljden 35–40 **sotali**, som till läsningen är säker, har gäckat varje tolkningsförsök. Avsikten med r. 40 **i** är också oklar. I den övriga texten är runföljden 26–31 **uiþhær** förmodligen prepositionen *viðr*, 32–34 **mit** possessivpronomen 1 sg. n. ack. samt 59–62 **uæra** inf. av 'vara'.

I hela sitt senare avsnitt är inskriften således fortfarande dunkel. Klart är endast, att den innehåller konstsmeden Anunds signatur och hans bekännelse till Jungfru Maria. Något annat verk av mästare Anunds hand är icke bekant.

Vad runorna beträffar har flertalet den för medeltida förhållanden normala formen. Det gäller **a**, **n**, **t** med ensidiga bistavar, **æ** med dubbelsidig bistav, **d**, som utgöres av en stungen **t**-runa, samt **c**-runan. Däremot har **o**-runan med sina dubbelsidiga bistavar vikingatida form. Även **r**-runan är av gammal typ liksom **p**-runan. Inskriftens övriga runor äro tidsmässigt indifferent. Stungna runor saknas så när som på **d**, likaså binderunor.

Substantivet *iungfru* är av tyskt ursprung (< mlt. *junkvrouwe*), vilket Götlundabeläggets ortografi klart speglar. Inskriftens **iunc:fru** är det enda svenska runbelägget på ordet och mig veterligt det äldsta belägget över huvud taget i svensk text. I Norge finns ett runbelägg, ehuru yngre, nämligen i en minnesinskrift från tiden omkring 1300 över en världslig **iunfru : mǣrgretta** (nom.), NIyR 297. På runstenarna förekommer i stället vanligen uttrycket *Guðs móðir* (t. ex. Vg 50 och 186) eller ibland *su hælga Sancta Maria* (Vg 105 och 122). Anledningen till att ristaren har använt det främmande ordet ensamt, utan namn, är svårt att säga. Kanske var kyrkan en Maria-kyrka, även om nu inga inventarier, som kunde antyda ett sådant förhållande, finnas i behåll. Något i stilhänseende främmande vidlåder också hela satsen som sådan, »Jungfrun är min ro», och man kan fråga sig, om den inte möjligen kan vara ett citat. Efterforskningar i ämnet har dock icke lett till resultat.

Också **mæstare** är närmast hämtat från mlt. (*meister*, *mēster*). Epitetet **mæstaramaðr** har i enlighet med nordiskt språkbruk sin plats efter namnet. Sammansättningen med det inhemska **maðr** gör denna placering naturlig. På kyrkdörren från Björksta i Västmanland (Vs 14), signerad **mæstær : ruþinger**, står däremot det enkla **mæster** efter tyskt mönster framför huvudordet. Se härom E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 90f.

Den artikellösa formen av substantivet *iungfru* är ett konservativt drag i inskriften, svarabhaktivokalen **æ** i **anudær** (2 ggr; undantag: **maþr**) mera tidsenlig.

Tidsmässigt kan runinskriften icke bestämt fixeras, men en datering till tiden omkring sekelskiftet 1200 är rimlig. Själva dörren med sitt både tekniskt och konstnärligt sett förnämliga smide placeras av konsthistorikerna i allmänhet in bland dem, som ha sin utgångspunkt i dörren från Högby kyrka i Östergötland, daterad till 1100-talets mitt. B. Hellner, som senast har sysslat med ämnet (B. Hellner & S. Rooth,

Konstsmide, 1960) anger visserligen ingen närmare tid för Götlundadörren men sammanställer den dock med en till typen något senare grupp av dörrar än Högbydörren, bland vilka Vetlandadörren dateras till »början av 1200-talet» (s. 35).

Ur ännu en synpunkt är Götlundadörren märklig. Den lilla järntenen, som hänger strax till vänster om det runristade beslaget, är enligt Sam Owen Jansson (i *Nordisk kultur* 30, 1936, s. 44) till måttet »en halvaln». Den är alltså en likare-aln. Med hjälp av denna, den enda från landskapet bevarade medeltida likaren av sådant slag, fastställer Jansson den gamla västgötaalnen till 64 cm¹. Endast några få sådana medeltida aln-mått finnas bevarade i vårt land, en gotlandsaln (55,5 cm) av järn på Stånga kyrkas långhusportal, en på Hemse kyrkas långhusportal samt en, likaledes kyrkaln, från Havdhem (nu i Nordiska museet, inv.nr 148.297). En halvaln av trä (Statens historiska museum inv.nr 14.212), sannolikt från 1460-talet, funnen 1910 i ett altarskåp från Törnevalle kyrka — kvarglömd av snickaren — ger besked om att den gamla östgötaalnen har varit drygt 59 cm, d. v. s. av ungefär samma längd som den redan ur 1400-talskällor kända Rydaholmsalnen, vilken 1604 blev riksläkare. Se härom Jansson a. a.

205. Odensåkers sn, kyrkan

Litteratur: L 1984, (2004). S. Wilsman, Uppteckning (i: *De singulis in dioecesi Scarensi parochiis I*, sp. 424, Skara Stifts och landsbibl.); Osign. uppteckning (1700-talets förra hälft) i J. G. Liljegren, Fullständig Bautil, nr 1984 (ATA, gammal avskr. av denna i ATA: Herrljunga k:a); Sockenstämmoprotokoll 1/5 1748, 1/5 1749 (GLA sign. Odensåker K I: 1); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 173; H. Jungner, Anteckningar 6/7, 10/9 1935 (ATA); M. Åmark, Sveriges medeltida kyrkklockor (1960), s. 238.

Av äldre uppgifter att döma ägde Odensåkers kyrka intill år 1749 en klocka med runinskrift. Den är icke bevarad. Härmed förhåller det sig på följande sätt.

I *Runurkunder* (1833) uppger J. G. Liljegren, att en runklocka skulle finnas i Odensåkers kyrka (L 1984). Inskriften meddelas icke — med förklaringen: »Gamla afteckningen, mindre trogen, röjer dock att inskriften utgjorts af Runraden i vänderunor». Han hänvisar till »G», d. v. s. »C. Hagelbergs teckningar, med utsatt årtal», till P. Tham och till sin egen *Fullständig Bautil*. I det sistnämnda arbetet finns också mycket riktigt en uppteckning av inskriften rubricerad »På Odensåkers klocko i Wassbo och Wästergötland», fig. 317. Den är osignerad. Hur Liljegrens andra hänvisningar skola uppfattas, vet jag icke, men någon teckning som bestämt kan tillskrivas Hagelberg har jag icke funnit; möjligen skulle den osignerade uppteckningen vara hans eller i varje fall den som Liljegren betraktat som utförd av Hagelberg. Se även Vg 202 (s. 357) samt Vg 206 (s. 370). Icke heller har jag funnit några antydningar om inskriften hos Tham. Däremot finns en uppteckning av S. Wilsman (1716–1797) i dennes handskrift *De singulis in dioecesi Scarensi parochiis I*, rubricerad: »En gamal Annex [till Tidavad] af sten utan torn, belägen på en hög backe intil ån Tian. På den mindre klockan, som är ganska gammal, står denna [även: sådan] Runeskrift» (fig. 318). Ytterst på denna uppgift återgår tydligen K. Torins notis i *Register 1875* över förlorade runinskrifter (VFA): »Enl. [J. P.] Carlmark i Tidavad». Klockan söktes också förgäves i Tidavads kyrka år 1935 av H. Jungner.

Odensåkers kyrka, som finns avbildad av J. Hartling 1671 i J. Peringskiölds *Monumenta* 9, har tidigt medeltida ursprung men ombyggdes åren 1759–61. Liljegrens uppgift om att kyrkan har ägt en runklocka behöver alltså icke på kronologisk grund betvivlas. Men de nuvarande båda klockorna — förtecknade i

¹ Götlundadörrens halvaln med markering även för kvartsaln uppmätte jag i dess nuvarande skick (augusti 1966) till 15,6 + 15,9 = 31,5 cm, vilket närmast skulle motsvara en aln om ca 63 cm. Till ungefär samma resultat, 62,8 cm, har N. Sahlgren kommit i avhandlingen *Äldre svenska spannmålsmått* (Nordiska museets Handlingar 69 [1968]), s. 40; han har fått sitt mått på Götlundaalnen, 31,4 cm, av landsantikvarie G. Ullenius och sammanställer detta med måttet på den själländska foten, som uppges ha varit »cirka 31,6 cm».